

Esyllt T. Lawrence: una gal·lesa a Catalunya

(una antologia de textos)

CARME MANUEL I JOSEP-VICENT GARCIA

Esyllt Thomas Lawrence (1917-1995) se'ns presenta, d'entrada, amb una trajectòria força singular: una dona que naix a Gal·les, s'educa universitàriament a Anglaterra, viu casada amb un diplomàtic a EUA en plena Segona Guerra Mundial, recomença una nova vida a Mèxic enlluernada per un soldat republicà exiliat català, i acaba vivint sota una dictadura en una altra nació sense estat com Gal·les i amb una nova llengua: el català. Finalment retorna al seu país nadiu —amb estades periòdiques a Catalunya— on s'implica en la política nacionalista i la llengua i cultures gal·leses fins els darrers dies.¹

De Gal·les a Mèxic: d'estudiant a escriptora

Esyllt T. Lawrence va nèixer a Morriston (Swansea), l'any 1917, en una família gal·lesoparlant de cinc germans. Lawrence va rebre de sa mare l'orgull per la història i el passat de la terra que els havia vist nèixer. Les bones qualificacions obtingudes a l'institut de Swansea li obriren les portes

1. Per a una biografia de l'escriptora, vid. Josep V. Garcia i Carme Manuel, *Esyllt T. Lawrence. una gal·lesa entre dracs*, València: PUV, 2007. L'any 1997 l'Ajuntament d'Arenys de Mar va publicar un monogràfic sobre Lawrence a *Quaderns d'Estudis Arenyencs* número 4 (setembre 1997) que conté un recull d'articles en memòria de Lawrence, una bibliografia i algun text de l'escriptora.

de Cambridge on, a més de quedar fascinada per la vida universitària, les tertúlies literàries, l'estudi de les matèries que li interessaven o la trobada amb Virgínia Wolf, va desenvolupar les seues idees polítiques d'esquerra i la llibertat de pensament i actuació que l'acompanyarien al llarg de la seua vida. Des de Cambridge també va observar la guerra civil espanyola (hi defensa la causa republicana) on van morir alguns dels seus amics i coneguts que s'havien allistat a les Brigades Internacionals.

Després de llicenciar-se i treballar com a professora d'alemany i francès; en 1941 es va casar amb el diplomàtic Derek Michael Poole i després d'una curta estada a EUA es va establir a Ciutat de Mèxic en 1943. S'hi va matricular a la Facultat de Filosofia i Letras on va conèixer l'escriptor català Lluís Ferran de Pol, de qui es va enamorar immediatament. Ferran de Pol representava allò que l'Esyllt havia viscut com a estudiant: la defensa de la causa republicana, de les llengües sense estat... A més, l'escriptor arenyenc la va llançar ineludiblement a la qüestió de la reivindicació del català, no només com a llengua minoritària i minoritzada, sinó, en aquells anys de dictadura franquista, com a llengua prohibida. També cal recordar que Ferran de Pol pertanyia al món de la literatura arrelada a la societat del moment, on Lawrence imaginà poder trobar un espai propi com a dona escriptora.

La relació que va establir amb la nombrosa comunitat catalana d'exiliats la va fer escriure per primera vegada un article en català a la revista políticocultural *Quaderns de l'Exili*, dirigida per Joan Sales i Ferran de Pol. Encetava així un camí que la portarà al cap dels anys a esdevenir figura clau en la interrelació entre la cultura gal·lesa i catalana. Des de principis de 1946 va anar publicant assaigs i ressenyes a *El Suplemento Literario* del diari *El Nacional* i col·labora en l'apartat de literatura anglesa de l'editorial Nueva España.

Són aquests dos últims anys d'estada a Mèxic, ja separada del seu marit i amb la companyia de Ferran de Pol (els dos es traslladaran de Mèxic D.F. a Cuernavaca), quan l'activitat intel·lectual de la gal·lesa augmenta i destaca: anota i tradueix del castellà a l'anglès els textos de les *Cartas de relación de la Conquista de América* (cartes dels conquistadors espanyols a la

Corona de Castella) per a l'editorial Nueva España i en prepara l'edició. A més publica el llibre *Notas sobre García Lorca* a l'editorial Anáhuac, text provinent dels seus estudis de doctorat a la universitat mexicana. També traduirà del francès i de l'anglès al castellà diferents textos narratius o assagístics per a editorials com ara Albatros o per a revistes com, per exemple, la *Revista de Filosofía y Letras* de la UNAM.

Viure a Catalunya, viure en català

En 1948, Esyllt T. Lawrence i Lluís Ferran de Pol abandonaren definitivament Mèxic per a anar a establir-se uns mesos a Arenys de Mar on va nèixer la seua única filla Maria-Elvina. Posteriorment, Lawrence i Ferran van viure en un mas de la riera Panagall d'Arenys de Munt durant més de vint anys, fins la dècada dels setanta que tornaren a Arenys de Mar. No va ser fàcil, però, en una societat com la catalana de la immediata postguerra integrar-s'hi. Des de l'arribada a Arenys de Mar, Esyllt T. Lawrence es va aïllar de la societat que l'envoltava: venia convençuda de la reivindicació del català; era llicenciada per la Universitat de Cambridge i doctora per la Universitat de Mèxic... era protestant, divorciada i xocava força en aquell ambient. En aquella dècada dels cinquanta, Ferran fa d'advocat i Lawrence s'hi va dedicar a estudiar, escriure i traduir per a contribuir a mantenir el nivell de vida que portaven.

Lawrence des de la solitud del mas —trencada periòdicament per viatges a la Gran Bretanya— traduirà des de l'any 1956 fins el 1960 per l'editorial Janés i Plaza Janés. Posteriorment, tradueix a l'anglès guies turístiques de les principals ciutats d'Espanya per a l'editorial Planeta i informa de diversos llibres editats en anglès per publicar-los. En el principi d'aquesta dècada dels seixanta fa de lectora i consellera de publicacions de l'editorial Vergara i col·labora amb Josep Maria Boix i Selva. Hi redacta informes de lectura de novel·les, normalment angleses, fins 1964. L'any anterior per la mateixa editorial prepara *Mitología americana. Las tres grandes culturas del maíz*, un treball destinat a un públic general i que estudiava

fonamentalment els països de Perú i Mèxic i els viatges precolombins a Amèrica. Finalment no es va publicar, però.

Va ser en aquesta dècada —dels seixanta i des de 1966— quan retorna a escriure en català en diaris i revistes: unes vegades amb els temes culturals gal·lesos i altres, amb articles de crítica literària, assaigs sobre escriptors catalans, articles d'opinió... Hi hagué dues sèries d'articles de viatges que signarà amb el seu marit Ferran de Pol al setmanari català *Tele-Estel*, i ja als setanta al diari *Avui* amb articles sobre diverses manifestacions culturals gal·leses, *Arenys Vida Parroquial*, *Serra d'Or* amb assaigs literaris entre els quals destaca el dedicat a Salvador Espriu... Aquest treball sobre Espriu és una meditació de la mort i aquestes pàgines van agradar tant al poeta que van fer que li dediqués especialment el manuscrit de *Cementiri de Sinera*.

Dels seus articles literaris, n'hem d'anotar, pel seu ressò en la premsa del moment, dos més. En primer lloc, la sèrie d'estudis sobre Unamuno, publicats en diferents llengües —català, anglès, portuguès i castellà—, on se centra en la figura de l'escriptor relacionada amb la cultura basca i l'euskera. I, en segon lloc, la punyent ressenya sobre el llibre de Robert Graves, *Majorca Observed*, on el critica per la seua descripció superficial de l'illa i de la llengua catalana.

Ja a la dècada dels vuitanta també va escriure a *El Maresme* —en la secció «Invitació a la lectura» dedicada al comentari de llibres catalans—, a *El Pont*, a *La Vanguardia*, a *Revista de Catalunya*, etc. La seua manera de fer crítica enfoca les obres amb una visió àmplia, a la manera de la crítica anglosaxona, i és atenta sempre a les interferències que poden escapar a gent amb una panoràmica menys vasta.

Una gal·lesa a Catalunya, una catalana a Gal·les

Hem vist la feina de traductora de Lawrence, feina que esdevé excepcional quan la llengua de la qual i a la qual tradueix és el gal·lès. El seu interès per fer de pont entre les dues cultures que compartia li va fer traduir tant del gal·lès al català com a l'inrevès. L'any 1962 va publicar la traducció de l'obra de teatre de l'escriptor i polític nacionalista gal·lès Saunders Lewis *La corda del penjat* (*Siwan*) i el 1985, *La masia del Turó* (*Gwr y Bryn*) de Tegla Davies. Del català al gal·lès va traduir el conte «La lletra» («Y Llythyr», 1974) i *Abans de l'alba* (*Cyn y Waur*, 1994) de Lluís Ferran de Pol. La darrera aportació va ésser la traducció d'un recull de rondalles catalanes: *Contes i herois del poble català* (*Straeon ac Arwyr Gwerin Catalunya*, 1992). Una versió feta amb gran rigor i originalitat. Esyllt T. Lawrence va aprofitar amb mestratge aquest filó narratiu per fer conèixer la cultura popular catalana a un país diferent.

I és que, des de la dècada dels seixanta, Lawrence es convertirà en la persona que informe en la cultura catalana del País de Gal·les, de la seua llengua i cultura. Primer presenta uns textos fonamentalment descriptius. Per exemple, escriu amb la col·laboració de Victor John una sèrie d'articles de literatura gal·lesa per a l'*Enciclopedia de Literatura Universal* de Salvat Editores, projecte editorial que malauradament no va reeixir. Posteriorment va utilitzar aquest material, tot ampliant-lo, en els articles de tot el que concernia Gal·les dins la *Gran Enciclopèdia Catalana*, en la primera i segona edicions i en alguns suplementos fins l'any 1985. També s'encarrega de transcriure la toponímia gal·lesa per a l'Atlas de la *Gran Enciclopèdia Catalana* (1984), probablement l'únic atlas amb toponímia correctament transcrita en gal·lès.

Els últims vint anys de la vida de Lawrence són especialment intensos com a persona pont de les relacions catalanogal·leses. Com ja hem vist, incrementa les traduccions entre les dues llengües, augmenta la presència pública en els dos països representant aquestes llengües, multiplica les col·laboracions escrites que expliquen les dues realitats i es compromet amb la política nacionalista gal·lesa com a regidora del Plaid Cymru.

Esyllt T. Lawrence i Ferran de Pol, als anys vuitanta, al despatx d'advocat del carrer Pas sota Estudi d'Arenys de Mar.

Pel que fa a la representació pública per la qual era sol·licitada en 1978, augmenta les seves intervencions públiques com a membre de la cultura gal·lesa i com a lligam amb la cultura catalana. Així intervé en alguns programes de ràdios catalanes i és entrevistada per la HTV de Gal·les sobre Catalunya sota el règim franquista i participa a l'agost com a representant de *Serra d'Or* i *Avui* al National Eisteddfod celebrat a Pentwyn. És nomenada cap de la secció catalanogal·lesa del Consell del Llibre Gal·lès (1979) i l'any següent té intervencions a la BBC i a la S4C gal·leses on parla de la qüestió catalana. Fa també conferències a escoles i instituts de Barcelona, Arenys, Granollers, etc. sobre la història, la llengua i els

problemes de Gal·les amb la col·laboració de la Generalitat de Catalunya i el CIEMEN (Centre Internacional de Nacionalitats i Minories Ètniques). Participa com a representant del Partit Nacionalista Gal·lès, Plaid Cymru, en un reunió de la CONSEO celebrada a Sants i organitzada per la Crida i el Ciemen en 1985 i en maig de 1987 participa com a representant de Gal·les al I Congrés de l'Europa dels Pobles a la Vall de Tenes.

Esyllt T. Lawrence va treballar sempre pel seu País de Gal·les, sobretot des que hi va fixar la residència vuit mesos a l'any. Amb la jubilació de Ferran de Pol com a advocat (1989), Lluís i Esyllt alternen la seua residència arenyenca amb l'estada de mig any a Y Bont Faen (Gal·les). Hereten una finca, Llyswen (el mas blanc), de la seua cunyada, una casa enmig del camp on viuen de maig a octubre. Allí la seua feina va tenir dues vessants: la cívica —com a representant del Plaid Cymru (Partit nacionalista del País de Gal·les) a l'Ajuntament d'Y Bontfaen, des de 1991—, i la cultural amb les seues col·laboracions a les revistes *Planet*, *Welsh Nation* i *Llais Llyfran*. Aquesta última etapa de la seua vida va estar marcada per constants viatges entre Gal·les i Catalunya. Esyllt T. Lawrence va morir el 4 d'abril de 1995 al Princess of Wales Hospital de Bridgend a setanta-set anys, després de rebre el reconeixement de les institucions catalanes amb la Creu de Sant Jordi a la seua trajectòria intel·lectual. El 20 de maig de 1994 havia rebut de mans del President de la Generalitat la Creu de Sant Jordi. Li és concedida aquesta distinció per «la seva contribució a la difusió de la cultura catalana a l'exterior com a traductora d'obres literàries a la llengua gal·lesa, refermant el sentit de la fraternitat entre Catalunya i el País de Gal·les, al costat del seu marit, l'escriptor Lluís Ferran de Pol.»

No cal mitificar Esyllt Thomas perquè no és una figura cabdal del món intel·lectual gal·lès o català, però sí cal posar de relleu l'excepcionalitat d'una dona que en ple franquisme i estrangera com era, la primera cosa que va fer va ser parlar i escriure la llengua catalana, com a resposta nacional que ella tenia molt clara. Així, la seua trajectòria des dels anys de Cambridge, la Universitat de Mèxic i els més de quaranta anys entre

Arenys de Munt i Arenys de Mar mostren una dedicació constant a les lletres i a dues llengües minoritàries, la gal·lesa —la pròpia— i la catalana —la d'adopció.

Una trajectòria singular: del “Sermó del Bisbetó” a Montserrat Roig

La major part dels treballs d'Esyllt Thomas Lawrence fou publicada, com hem vist, a diaris i revistes. La selecció que antologuem i que comentem ara recupera 6 textos editats (2 en diaris i 4 en revistes, algunes de difusió minoritària) i un d'inèdit. El primer text que seleccionem és el segon article que va escriure en català: «**L'educació a Cambridge**», publicat a la revista catalanoamericana *Quaderns de l'Exili* en 1946. És indubtable que els anys d'estudiant a Cambridge li deixaren una petjada inesborrable per a la resta de la vida i vol fer-ne testimoni. Un record que mantenia amb la conservació de diferents treballs de curs, com es pot comprovar a l'arxiu personal. Lawrence recorda amb orgull la fascinació per les activitats que tenien lloc al voltant de la vida acadèmica, els passeigs, les tertúlies literàries entre estudiants, el sistema de tutories amb professors de prestigi i l'estudi de matèries que li interessaven l'havien acompanyada sempre d'ençà que va passar per les aules del Newnham College. La lliçó més important d'aquells anys, però, va ser la que correspon a la part més crucial de “l'educació de tot home i de tota dona”: la de “aprendre a ser lliure”. Per estranyes que pogueren semblar les seues idees en els ambients d'origen, continua explicant Lawrence en una referència amagada al propi rerefons, “a Cambridge la llavor del seu pensament trobarà un lloc i un ambient adequats on créixer”. És aquí l'esperit que sempre la va acompanyar i l'origen del seu orgull intel·lectual: la llibertat de pensament i actuació. D'entre aquells records, cal destacar, tal com ella ho fa, la trobada amb Virginia Woolf, uns anys abans del seu suïcidi produït en 1941. Els escrits de Woolf, especialment *Una habitació pròpia*, assaig fonamental del feminisme modern per la discussió que s'hi fa de

la problemàtica de la dona escriptora, és citat per Lawrence en diversos articles. A Cambridge, una altra de les influències importants són les idees polítiques d'esquerra. Lawrence recorda com un bon nombre dels seus amics socialistes i comunistes, esperonats per l'ideal d'un món millor, s'allistaren ràpidament a les confrontacions bèl·liques que van commoure la segona meitat del segle, i van morir a la Guerra Civil Espanyola i a la II Guerra Mundial. Molts amics seus, explica, van ser membres del Cos Universitari d'Aviació, i van fer-se pilots de la RAF en esclatar el conflicte armat el 1939. D'entre tots els participants actius en la política d'esquerres d'aquells moments d'entreguerres, Lawrence en destaca un: John Cornford. L'evocació, lluny de ser mera nostàlgia, apareix com a reivindicació del que la gal·lesa més s'estimava: el compromís vital amb la lluita per les llibertats democràtiques en una Europa amenaçada pel feixisme. La unió que es produeix entre la intel·lectualitat i el sentit de la justícia, entre la tradicional "ploma i espasa", és a dir, la política més combativa i la literatura, és important perquè, d'una banda, mostra l'ideal d'home que Lawrence reverencia, i d'una altra, explica que, uns anys més tard, se sentirà fortament atreta cap al que serà el seu segon marit: l'extint republicà i escriptor català Lluís Ferran de Pol.

El segon text que oferim ací és el treball inèdit: «**El Bisbetó**», escrit als anys 50, primer en anglès, després en català, i reescrit posteriorment als 80. Lawrence va sentir un fort interès pel teatre, per les manifestacions teatrals o parateatrals. Si durant els anys de Mèxic havia investigat el teatre elisabetià, en aquesta època de postguerra, concretament el 1958, centra l'atenció en el drama medieval i especialment en la festa del Bisbetó, amb un estudi en anglès, titulat *The Medieval Feast of the Boy Bishop, with Special Reference to Spain and Two Catalan Boy Bishop Sermons* que va romandre inèdit. Els objectius de l'estudi estan explicats per l'autora en el primer full del manuscrit que publiquem: "En aquest assaig penso presentar la festa del Bisbetó en el seu context històricosocial, però em plau d'al·ludir com encara avui dia es celebra a Montserrat. [...] Jo provaré d'analitzar els orígens de la Festa del Bisbetó, el seu desenvolupament, i també les implicacions socials i crítiques que rodejaren la festa durant segles per tota Europa, i que la feien temible en molts aspectes". Hi ha un

examen dels dos sermons catalans predicats pels bisbetons pertanyents als segles XIV i XV. Explica com després de Concili de Trento la festa del Bisbetó anà desapareixent com a festival europeu de caràcter general. Només ha trobat refugi, com a curiositat religiosa en algunes abadies, com ara la de Montserrat i, no cal dir, despullada de les crítiques més intencionades. Malauradament aquest treball, com altres estudis de Lawrence al llarg de la vida, va romandre inèdit. Posteriorment, va reprendre'l, eixamplant la bibliografia, i el va presentar el 1990, al premi Mossén Narcís Sagner, de recerca històrica, convocat per l'Associació Cultural Vallgorguina, que no va guanyar. És, doncs, un text inèdit que avui oferim per primera vegada en la seua darrera versió i que exemplifica a bastament l'interès filològic de la gal·lesa en les investigacions que empenia.

Com ja hem dit adés, Esyllt T. Lawrence va interessar-se sempre pel teatre, tant en la vessant investigadora com a espectadora. En el teatre català de postguerra va destacar Joan Oliver. L'escriptor que havia estat també exiliat com Ferran de Pol s'hi va relacionar amb la parella des de Club editor, primer, i després amb l'encàrrec de la traducció l'any 1962 de l'obra teatral *Siwan* (*La corda del penjat*) de Saunders Lewis, que va aparèixer als Quaderns de Teatre dirigits pel mateix Oliver i editats per l'Agrupació Dramàtica de Barcelona.² Per tant, Ferran i Lawrence assistiren amb interès a l'estrena d'**Allò que tal vegada s'esdevingué** al setembre de 1970 al Teatre Capsa de Barcelona. Posteriorment, Lawrence en faria el comentari a *Serra d'Or* en febrer de 1971 del que havia vist, del que l'havia atret més. És una obra escrita en 1930 i tracta del tema de les relacions familiars burgeses i utilitza la història bíblica del Gènesi en clau irònica. L'obra també conté una escena en la qual Caïm caça el colom trinitari, escena que provocà un fort escàndol el dia de l'estrena a Barcelona. Lawrence manifesta que l'obra és “una de les més valuoses del teatre català modern” i, que, passada “la passió de la polèmica suscitada a l'entorn de

2. Saunders Lewis, *La corda del penjat*. [*Siwan*], traducció i nota introductòria de L. Ferran de Pol i Esyllt T. Lawrence, Barcelona: Joaquim Horta, 1962.

l'estrena", vol fer-ne un comentari "serè i desapassionat", que es justifica pel fet de no estar vinculada a la crítica teatral. Després de fer un repàs per alguns textos del segle XX que han mostrat una certa predilecció per l'ús dels temes bíblics com a pretext d'interpretacions simbòliques del destí humà, relaciona i contrasta l'aproximació a la figura de Caïm en *Abel Sánchez* d'Unamuno i l'obra d'Oliver. Per a Lawrence, aquest Caïm és "l'Home, cadascú de nosaltres". L'obra és reeixida en dos plans. En el primer ofereix la història bíblica d'Adam i Eva amb "un alegre sentit de la barrila"; i en el segon, resalta la identificació Home-Caïm, "l'ésser treballador, dotat d'una perillosa curiositat intel·lectual, d'un vindicatiu sentit de justícia, d'una violència congènita, d'un misteriós desig carnal". I conclou que l'obra és "una mostra excel·lent d'aquella fèrtil capacitat de la literatura —de la bona literatura—, d'adreçar noves idees i maneres a les perfumades àmfores antigues". Amb aquest assaig Lawrence mostra el seu interès per les manifestacions teatrals medievals o contemporànies i l'ús que feia de la literatura comparada.

L'estada de Lawrence a Mèxic va apropar-la a l'estudi i la coneixença de la literatura espanyola d'una manera més intensa. Així enllestirà una investigació per al seu doctorat sobre l'obra de l'escriptor andalús Federico García Lorca, treball que probablement siga un dels primers llibres globals sobre l'autor. Així, Lawrence entra en un camp d'autors de literatura espanyola que continuarà en la recerca sobre Unamuno anys més tard. El primer text que en produeix és «El basquisme d'Unamuno» publicat a *Serra d'Or* el juliol de 1969.³ En aquest estudi Lawrence se centra en la figura del escriptor relacionada amb la cultura basca i l'èuscar, si bé des del seu punt de vista com a parlant d'una llengua minoritària (el gal·lès) dins un país on prevalia la llengua majoritària (l'anglès). Editarem ara

3. Va ser publicat en diferents llengües a més de l'original en català. La traducció portuguesa, "O vasquismo de Unamuno e as línguas peninsulares" va sortir en Península (*Cadernos culturais*) en abril de 1970; la castellana, "El vasquismo de Unamuno y las lenguas peninsulares" en *Cuadernos para el diálogo*, en juliol de 1971; i, finalment, l'anglesa "Unamuno. The Ambivalent Basque" a la revista gal·lesa *Planet*, en maig de 1972.

el darrer text que va escriure Lawrence sobre Unamuno: «**Bascònia i Castella en Unamuno**», que va publicar a *La Vanguardia* el 20 de maig de 1986. Per a Lawrence, el sentit del basquisme d'Unamuno resulta inseparable de dues qüestions bàsiques i obsessives en la seua obra: el problema de la identitat i el de la desitjada pervivència d'aquesta identitat concreta. Totes dues es redueixen a la senzilla pregunta: ¿qui sóc jo, Miguel de Unamuno? El seu origen basc és una de les àncores del seu ésser. Per demostrar la tesi, Lawrence enumera diverses referències tretes de les seues obres que demostren l'aferrament emocional de l'escriptor al País Basc. Ara bé, el que és sorprenent és el menyspreu que n'han demostrat els seus biògrafs i el silenci de l'autor, que vol oblidar una època que li molesta, actitud més evident encara temps després quan mostre una hostilitat ferma contra el nacionalisme basc en oposició al seu confessat castellanisme. Tanmateix, subratlla Lawrence, Unamuno es va mostrar "brutalment lògic" en la seua actitud davant el nacionalisme basc. Aquesta actitud estava basada en el greu problema de la llengua basca, element fonamental del nacionalisme basc, però que era un fenomen rural. A Bilbao, origen del nacionalisme teòric, se n'havia perdut feia temps l'ús. I Lawrence, sempre que té ocasió, relaciona lingüísticament el cas que s'explica siga català o basc... amb el seu País de Gal·les, amb la situació viscuda com a gal·lesa. El fet que per a Unamuno la llengua basca no fóra la materna, ni, per tant, l'emotiva fa manifestar Lawrence l'experiència com a gal·lesa, ja que "em trobo en bones condicions per a comprendre les barreres emocionals, les tensions, la intranquil·litat, i fins i tot l'angoixa que poden sorgir en terres anomenades bilingües". Els gal·lesos estaven obligats a lliurar una batalla gairebé desesperada contra l'eficaç màquina política i educativa d'Anglaterra que tendia a ofegar la llengua parlada a les ciutats. Els gal·lesos a les ciutats anglitzades, incapaços d'aprendre una llengua tan difícil i diferent de l'anglès com la gal·lesa, acabaven sentint un viu ressentiment contra l'idioma, barrejat amb un sentiment sord d'inseguretat i de por, que els portava a desitjar la mort del gal·lès. En el cas d'Unamuno aquesta actitud semblava clara. L'escriptor no tenia fe ni confiança en les possibilitats literàries del basc. A més Unamuno

somniava una Espanya monolingüe, “assaonada amb pintorescos dialectes desproveïts de tota dignitat”. Cal remarcar que aquest estudi apareix citat com a bibliografia referencial en l'article de Ned Thomas, «Images of Wales», que va publicar dins el volum editat per John Osmond, titulat *The National Question Again: Welsh Political Identity in the 1980s*. Fou el primer i únic article de Lawrence amb un ressò dins la literatura política gal·lesa.

Com ja hem vist al llarg d'aquesta introducció, en la bibliografia de Lawrence, la causa gal·lesa és un ítem recurrent en gran part dels seus escrits. A més, ella va tenir clar, ben aviat, que era el pont comunicatiu entre les dues cultures i nacions i que tenia un rol: publicitar les dues realitats de forma alternativa segons el país on era. En la bibliografia catalana de l'escriptora les informacions gal·leses ocupen una part ben important. En 1983 Lawrence publica a *El Pont* un compendi sobre la història i la llengua de Gal·les —«**Les lluites de Gal·les, país celta**» (1983)—, que recull molta de la informació apareguda en articles publicats amb anterioritat.⁴ El que hi afegia, fruit del seu contacte amb la realitat de l'ensenyament del català en aquests primers anys de la dècada dels vuitanta, era una reflexió sobre la “la situació esperançadora de Catalunya”. La gran unitat de la llengua catalana i el fet de ser una llengua llatina ajudaven, a més a més, poderosament a l'assimilació dels immigrants castellans. Però el que li cridava l'atenció era com els catalans ignoraven l'extraordinària vitalitat de la seua llengua i fins a quin punt els feia falta un canvi de mentalitat.

El que es podria anomenar “apostolat gal·lesista” de Lawrence no es limita a presentar la història política o lingüística del país sinó que l'escriptora tractarà per tots els mitjans al seu abast d'aprofitar totes les ocasions que se li presenten per portar endavant aquesta tasca publicitària i reivindicativa nacional.

4. Recordem que ja havia escrit per a l'*Enciclopèdia Catalana* entrades diferents, per al diari *Avui* havia fet dues sèries d'articles divulgatius de la nació cèltica.

Lawrence, coherent amb el seu pensament lingüístic, cultural i polític no deixa de denunciar actituds lingüicides, nacionalment opressores. Ho hem vist, tot parlant d'Unamuno, de Gal·les o de Catalunya. I no defugirà la polèmica, com ara davant un llibre de Robert Graves. En 1965 Graves havia publicat el llibre *Majorca Observed*, amb dibuixos de Paul Hogarth, i sembla que l'escriptor mallorquí Baltasar Porcel, que aleshores treballava a l'editorial Planeta, li l'havia fet arribar perquè, com a lectora i traductora que era de l'editorial, li'n fera una estimació del valor del llibre amb intencions de traduir-lo i publicar-lo. L'avaluació crítica de Lawrence va convèncer Porcel del poc valor del volum, que no es va traduir. La lectura atenta i les notes que la gal·lesa havia elaborat a partir de l'anàlisi d'aquesta recreació de l'illa que havia triat Graves per a refugiar-se havien estat publicades en *Serra d'Or* en 1966 amb el títol de «**Un llibre de Robert Graves sobre Mallorca**». En aquesta punyent ressenya, la gal·lesa el critica per la superficial descripció de l'illa i centra els seus comentaris en les referències de Graves a l'idioma parlat a Mallorca, unes afirmacions que, confessa, l'han sorprès, i a estones, “fins escandalitzat”. Per a l'escriptor britànic, “el llenguatge de l'illa és una variant de francès provençal (sic), anomenat mallorquí, que ha romàs el vernacle”, “un llenguatge fàcil, una mena de francès italianitzat”. Hi afegeix que “cal parlar-lo a grans crits, perquè, si no, es pensen que estàs malalt i t'administren una purga”. La conclusió de l'autora és que “al llarg dels seus assaigs sobre Mallorca s'amaga una mala disposició contra tot el que de prop o de lluny es pugui referir a Catalunya”. Anys després, Lawrence havia intervingut en una polèmica a partir d'un article a *La Vanguardia* de Baltasar Porcel del 14 de gener de 1979 que comentava l'èxit de la sèrie televisiva basada en la novel·la de Graves *Jo, Claudi* i criticava, però, l'actitud de l'autor respecte a la cultura catalana dels mallorquins. Això va significar una resposta en forma de carta dels fills de Graves al director del diari barceloní, la posterior rèplica de Porcel, on citava l'article de *Serra d'Or* de Lawrence. Finalment, serà ella la que s'afegirà a la polèmica, després de l'al·lusió de Porcel, amb una altra carta, que apareix publicada el 28 de gener amb el títol de “Robert Graves, turista en Mallorca”, on torna a ratificar-se en allò que pensava en 1966:

“el libro *Majorca Observed* no tiene defensa posible”, i que “es una hazaña escribir un libro de ciento cincuenta páginas sobre Mallorca y que no aparezca ni una sola vez el nombre de Cataluña”. «**L'enigma de Graves: *Majorca Observed***» publicat a l'*Avui dels llibres* el 4 de juny de 1986 és el darrer intent de Lawrence per comprendre l'actitud de l'anglès que passà la meitat de la seua vida a Mallorca, és a dir, l'abismal contrast entre “l'amor creatiu envers el Mediterrani clàssic” en obres com ara *Jo, Claudi*, i “la seva frívola indiferència envers el caràcter i l'origen humà i cultural de l'illa”. La resposta més versemblant que troba en 1986 és “creure que, durant la llarga dictadura del general Franco, Robert Graves no vol arriscar la seva estada a Mallorca”.

L'escriptora Montserrat Roig fou l'objecte del darrer treball de Lawrence: «**Montserrat Roig, la Lessing catalana**» publicat a la *Revista de Catalunya* en 1988. Les dues ja feia temps, des de principi dels anys 70, que es coneixien i ja tenien una admiració mútua. Roig havia establert contacte amb Ferran de Pol des de 1971 i aviat va conèixer la parella. Des d'agost de 1985 Lawrence estava treballant en un assaig sobre Montserrat Roig i la influència que Doris Lessing en la seua obra. Primer, publicà una llarga ressenya en desembre de 1987 a la *Revista de Catalunya* “*La terrorista bona* de Doris Lessing” i després, “Montserrat Roig, la Lessing catalana”. Es tracta d'un breu comentari personal de l'obra de Lessing i Roig —avançat ja en l'article sobre la primera adés comentat— assenyala que el que totes dues tenen en comú és “la devoció per les causes difícils i l'enfrontament contra les injustícies envers les dones i altres éssers oprimits”. L'anglosaxona és defensora dels negres i de les classes socials explotades, mentre que la catalana és enemiga del sistema classista i de tota opressió de les anomenades minories. Per a Lawrence, les dues escriptores “reflecteixen a la seva obra la dolorosa lluita de la dona de la classe mitjana per alliberar-se del domini masculí i per trobar-se a ella mateixa”.

Des dels anys de la universitat a Lawrence li havien interessat les idees que explicaven la situació de la dona en el context de la cultura, de la literatura. Ja a Mèxic va escriure «*Lucha de la escritora*» que s'inspira en

l'esperit de reivindicació feminista que Virginia Woolf, amb la seua obra de 1929 *A Room of One's Own*, havia encetat a Gran Bretanya en el camp de la crítica literària. Woolf, en aquest text i en nombrosos assaigs sobre autores i sobre els desavantatges econòmics en allò que anomena “societat patriarcal”, explica els elements que havien entrebancat que les dones pogueren fer servir totes les capacitats creatives. Aquest primer article de Lawrence és significatiu perquè exposa una sèrie d'idees que tornaran a sorgir al llarg dels anys en altres notes periodístiques o assaigs sobre dones escriptores.

València / Arenys de Mar, estiu de 2007

OBRA CATALANA PUBLICADA⁵

- «El català a Anglaterra». *Quaderns de l'Exili*, núm. 19 (abril-maig 1946), p. xv.
- «L'educació a Cambridge». *Quaderns de l'Exili*, núm. 20 (juny 1946), pp. viii-xix i xv.
- «Un llibre de Robert Graves sobre Mallorca». *Serra d'Or*, núm. 11 (novembre 1966), p. 45.
- «El català a les universitats britàniques». *Tele-Estel*, núm. 77 (5 gener 1968), pp. 15-17. Escrit conjuntament amb Lluís Ferran de Pol.
- «La ruta del Quixot ahir i avui (1)». *Tele-Estel*, núm. 108 (9 agost 1968), pp. 13-15.
- «La ruta del Quixot ahir i avui (2)». *Tele-Estel*, núm. 109 (16 agost 1968), pp. 12-14. Aquests dos articles foren signats amb Lluís Ferran de Pol.
- Articles «País de Gal·les. Geografia (física: relleus, sols i vegetació, clima, hidrografia; humana; econòmica i política), història, música i cultura gal·lesa» a *Gran Enciclopèdia Catalana*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 1969-1974. 2a edició ampliada a 1986-1990.
- «Els remordiments i el mite d'Orestes». *Tele-Estel*, núm. 134 (7 febrer 1969), pp. 12-13.
- «Mallorca a l'hivern (1)». *Tele-Estel*, núm. 137 (28 febrer 1969), pp. 21-23.
- «Mallorca a l'hivern (2)». *Tele-Estel*, núm. 138 (7 març 1969), pp. 20-22. Aquests dos articles foren signats conjuntament amb Lluís Ferran de Pol.
- «El basquisme d'Unamuno». *Serra d'Or*, núm. 118 (juliol 1969), pp. 27-29.
- «Entorn d'Allò que tal vegada s'esdevingué». *Serra d'Or*, núm. 137 (febrer 1971), pp. 59-60.
- «Tota pregunta mereix una resposta. Entrevista amb Mossèn Martí Amagat». *Vida Parroquial*, núm. 349 (desembre 1975), p. 7.
- «Gal·les, ahir i avui (1): Els gal·lesos, els britànics primitius». *Avui* (14 setembre 1976), p. 18.
- «Gal·les, ahir i avui (2): La llengua viva més antiga d'Europa». *Avui* (15 setembre 1976), p. 13.

5. Aquí seleccionem la bibliografia en llengua catalana d'Esyllt Thomas Lawrence, per a les publicacions en altres llengües i les traduccions vid. «L'obra d'Esyllt Thomas Lawrence», *Esyllt T. Lawrence. Una gal·lesa entre dracs*, p. 221-231. S'hi inclouen també les referències d'articles sobre l'escriptora i les entrevistes.

- «Gal·les, ahir i avui (3): Una persecució lingüística aferrissada». *Avui* (16 setembre 1976), p. 15.
- «Gal·les, ahir i avui (4): Catorze segles de literatura». *Avui* (17 setembre 1976), p. 13.
- «Gal·les, ahir i avui (5): *Plaid Cymru*: segon partit en vots». *Avui* (18 setembre 1976), p. 14.
- «Gal·les, ahir i avui (6): Combats de la Societat de la Llengua». *Avui* (19 setembre 1976), p. 12.
- «Precisions sobre la llengua basca». *Avui* (24 octubre 1976), p. 16.
- «El guitarrista David Russell, menorquí d'adopció». *Vida Parroquial*, núm. 363-364 (març-abril 1977), p. 50.
- «L'extraordinària vitalitat del català». *Avui* (12 juny 1977), p. 42.
- «El Partit de Gal·les guanya posicions arreu». *Avui* (14 abril 1978), p. 5.
- «Salvador Espriu: entre Sinera i el seu cementiri». *Serra d'Or*, núm. 225 (juny 1978), pp. 13-19.
- «Gal·les i Catalunya, nacions amigues: L'Eisteddfod Nacional Gal·lès (1)». *Avui* (14 novembre 1978), p. 16.
- «Gal·les i Catalunya, nacions amigues: Violència o legítima defensa? (2)». *Avui* (15 novembre 1978), p. 16.
- «Gal·les i Catalunya, nacions amigues: Rebuda de Catalunya (3)». *Avui* (16 novembre 1978), p. 15.
- «Gal·les i Catalunya, nacions amigues: Els gal·lesos pel món (4)». *Avui* (18 novembre 1978), p. 14.
- «Gal·les i Catalunya, nacions amigues: Druïdes i bards, abans i ara (5)». *Avui* (22 novembre 1978), p. 17.
- «Gal·les i Catalunya, nacions amigues: Gal·les nació oberta (6)». *Avui* (23 novembre 1978), p. 14. Aquesta sèrie d'articles sobre el País de Gal·les fou escrita conjuntament amb Lluís Ferran de Pol. Així i tot van aparèixer signats indistintament per un dels dos: l'1, 3 i 5 per Ferran de Pol; el 2, el 4 i el 6 per Eyllt T. Lawrence.
- «Cuina medieval». *Serra d'Or*, núm. 248 (maig 1980), p. 36. [És una ressenya de *Llibre de Sent Soví*.]
- «Més sobre Sartre i els fets nacionals». *Avui* (29 maig 1980), p. 3.
- «Orestes i Sartre». *Serra d'Or*, núm. 254 (setembre 1980), pp. 47-48.
- «Violència a Gal·les?». *Avui* (25 març 1981), suplement de diàleg, p. 3.
- «Salvador Espriu: entre Sinera i el seu cementiri», *Quaderns d'estudis arenyencs*, núm. 1 (octubre 1981), pp. 17-18. Són fragments de l'assaig publicat a *Serra d'Or*, núm. 225 (juny 1978).

- «El català a l'institut de la Verneda». *Avui* (22 desembre 1981), p. 3.
- «El català a l'institut d'Arenys de Mar». *Avui* (9 gener 1983), p. 5.
- «Originalitat de l'Òpera Nacional Gal·lesa». *Serra d'Or*, núm. 286-287 (juliol-agost 1983), pp. 86-87.
- «Les lluites de Gal·les, país celta». *El Pont*, núm. 91 (1983), pp. 19-24.
- «Un excel·lent diccionari anglès-català». *Avui* (22 febrer 1984), lletres, p. IV. [És la ressenya del primer volum del *Diccionari anglès-català* de l'Enciclopèdia Catalana].
- «*Vermell de cadmi i Dafnis i Maia*». *El Maresme* (17 maig 1984), p. 13. [És la ressenya de *Vermell de cadmi* de Margarida Aritzeta i *Dafnis i Maia* de Zeneida Sardà.]
- «L'oblidada Carme Montoriol (I)» *El Maresme* (24 maig 1984), p. 13. [És una ressenya del llibre *L'Abisme. L'Huracà* de Carme Montoriol.]
- «L'oblidada Carme Montoriol (II)» *El Maresme* (7 juny 1984), p. 13. [És una ressenya del llibre *L'Abisme. L'Huracà* de Carme Montoriol.]
- «L'oblidada Carme Montoriol (III)» *El Maresme* (21 juny 1984), p. 2. [És una ressenya del llibre *L'Abisme. L'Huracà* de Carme Montoriol.]
- «Les figuracions i configuracions de Joan Rendé». *Serra d'Or*, núm. 307 (abril 1985), pp. 79-81.
- «Bascònia i Castella en Unamuno». *La Vanguardia* (20 maig 1986), p. 49.
- «L'enigma de Graves: *Majorca Observed*». *Avui dels llibres* (4 juny 1986), p. III.
- «El volum segon d'un gran diccionari». *Avui* (10 desembre 1986). [És la ressenya del segon volum del *Diccionari català-anglès* de l'Enciclopèdia Catalana.]
- «De exploradores y gusanos». *La Vanguardia* (1 setembre 1987).
- «Salvador Espriu mitificador d'Arenys de Mar». *Cementiri de Sinera*. Poemes de Salvador Espriu. Fotografies de Salvador Obiols. Arenys de Mar: Centre de Documentació Salvador Espriu, 1987. [Pp. 5-6].
- *Memòria de Salvador Espriu*. Arenys de Mar: Centre de Documentació Salvador Espriu-Edicions 62, 1988. Pp. 187-191.
- «*La terrorista bona* de Doris Lessing». *Revista de Catalunya*, núm. 14 (desembre 1987), pp. 135-141.
- «Bretanya de França, país celta». *Revista de Catalunya*, núm. 20 (juny 1988), pp. 89-101.
- «Montserrat Roig, la Lessing catalana». *Revista de Catalunya*, núm. 24 (novembre 1988), pp. 145-147.